

«Μουσείο Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης: Συναισθήματα, κλίσεις, εμπειρίες! 3,2, 1 και... Κάμερα, γράφει!»

Δελιδάκη Ειρήνη

Μουσειοπαιδαγωγός ΜΚΘ, Υπεύθυνη Έργου Euforia (Ελλάδα), Υποψήφιος
Διδάκτωρ Πολιτισμικής Τεχνολογίας
delidaki@tiff.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το Μουσείο Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης επιδιώκει να κινητοποιήσει τις αισθήσεις και τη δημιουργικότητα των μαθητών μέσα από τα ποικίλα εκπαιδευτικά προγράμματα που πραγματοποιούνται στο χώρο του. Η παρούσα εργασία στοχεύει στη συνοπτική παρουσίαση αυτών των προγραμμάτων και στην ανάδειξη της σημασίας αξιοποίησης της έβδομης τέχνης ως εκπαιδευτικό εργαλείο. Η ένταξη της οπτικοακουστικής παιδείας και κυρίως της κινηματογραφικής παιδείας, βρέθηκε στο επίκεντρο σημαντικών στοχαστών της Παιδαγωγικής της Τέχνης. Η έβδομη τέχνη, ωστόσο, δεν έχει λάβει ακόμη την κατάλληλη θέση στο τυπικό πρόγραμμα σπουδών του ελληνικού σχολείου καθώς δεν υπάρχει μέριμνα για την πρακτική εφαρμογή της, με αποτέλεσμα η αξιοποίηση της να επαφίεται περισσότερο στη θέληση του κάθε εκπαιδευτικού. Στο πλαίσιο αυτό, η στενότερη επαφή με τον εκπαιδευτικό και τις ανάγκες του οδήγησαν την ομάδα των εκπαιδευτικών προγραμμάτων του ΜΚΘ, σε νέες εξειδικευμένες δράσεις προσαρμοσμένες στις απαιτήσεις της σχολικής ύλης. Ιδιαίτερη μνεία χρειάζεται για τη δημιουργία της εκπαιδευτικής ιστοσελίδας *Film Vault* η οποία, εστιασμένη στην κινηματογραφική παιδεία, προσφέρει πλούσιο εκπαιδευτικό υλικό απόλυτα εναρμονισμένο με τη σχολική ύλη δίνοντας αφορμή για αναζήτηση, προβληματισμό, συζήτηση αλλά και αμφισβήτηση.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Μουσείο Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης, Κινηματογραφική Παιδεία, Οπτικοακουστικός Εγγραμματισμός, *Film Vault*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το Μουσείο Κινηματογράφου ιδρύθηκε το 1997, συμπληρώνοντας τον πολιτιστικό ιστό που γεννήθηκε στον προβλήτα Α, στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης στο πλαίσιο της πολιτιστικής πρωτεύουσας. Ο επισκέπτης στο χώρο του ΜΚΘ έχει τη δυνατότητα να απολαύσει ποικίλα κινηματογραφικά μηχανήματα και έργα της πολύτιμης συλλογής κινηματογραφικών γιγαντοαφισών Hellaffi, να περιηγηθεί στη μοναδική και μεγαλύτερη κινηματογραφική βιβλιοθήκη της χώρας και κυρίως να ταξιδέψει στα μοναδικά μονοπάτια του ελληνικού κινηματογράφου.

Το ΜΚΘ τα τελευταία χρόνια απέκτησε μια νέα αρχιτεκτονική μορφή. Στο πλαίσιο της μουσειολογικής μελέτης που πραγματοποίησε η επίκουρη Καθηγήτρια μουσειολογίας Νάσια Χουρμουζιάδη το 2009 το ΜΚΘ μεταμορφώθηκε σε μια

κινηματογραφική μπομπίνα, μια μπομπίνα που ξετυλίγεται όπως το φιλμ μιας κινηματογραφικής μηχανής προβολής. Πρωταρχική επιθυμία της μουσειολογικής ομάδας ήταν να διαμορφωθεί ένα χώρος που δεν θα μιλά απλά για τον κινηματογράφο αλλά θα είναι οργανωμένος κινηματογραφικά. Με άλλα λόγια, ένα μουσείο που θα διηγείται την ιστορία του ελληνικού σινεμά μέσα από τα μάτια του θεατή και θα επιχειρεί να αναπαράγει τη μαγεία δεκάδων κινηματογραφικών αναμνήσεων που φτάνουν μέχρι τις αρχές του 20 ου αιώνα. Στο πλαίσιο αυτό, δημιουργήθηκε μια άλλη συλλογή άυλη αλλά παλλόμενη, μια «συλλογή στιγμών θέασης».

Για το λόγο αυτό, οι εικόνες και αντικείμενα της συλλογής δεν εκτίθενται με την παραδοσιακή έννοια του όρου, αλλά δημιουργούν μια ατμόσφαιρα κινηματογραφική που επιχειρεί να μεταφέρει τον επισκέπτη – θεατή σε περασμένες εποχές. Η διαδρομή διακόπτεται σε έξι σημεία και όπως η αμόρσα – η μπομπίνα που εμφανίζεται συνήθως στην οθόνη του σινεμά πριν την έναρξη μιας ταινίας - μετράει αντίστροφα προετοιμάζοντας τους θεατές πριν την έναρξη της κινηματογραφικής αφήγησης έτσι και η αντίστροφη μέτρηση του μουσείου βυθίζει τους επισκέπτες στην μαγεία του ελληνικού σινεμά. Σε όλο το μήκος της διαδρομής, οθόνες αφής δίνουν τη δυνατότητα πρόσβασης σε όλες τις ειδήσεις, τα σχόλια, τις πληροφορίες που σχετίζονται με την εκάστοτε κινηματογραφική περίοδο. Με τον τρόπο αυτό, η ιστορία του σινεμά παρουσιάζεται μέσα από τους ίδιους τους ανθρώπους που τη δημιούργησαν, τις ταινίες τους, τις κριτικές τους, τις θεωρητικές τοποθετήσεις τους ενώ ταυτόχρονα κάθε περιήγηση μετατρέπεται σε εμπειρία διαδραστική, μοναδική και προσωπική (Χουρμουζιάδη, 2009).

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ

ι. Η ΣΤΟΧΟΘΕΣΙΑ

Είναι σαφές ότι το αντικείμενο αλλά και το πλούσιο οπτικοακουστικό υλικό του μουσείου προσέφερε τη δυνατότητα να σχεδιαστούν ποικίλες εκπαιδευτικές δράσεις μέσα από τις οποίες οι εκπαιδευτικοί θα μπορούσαν να ανακαλύψουν εναλλακτικές εκπαιδευτικές διαδρομές. Έπειτα, ωστόσο, από προσεκτική παρατήρηση και αξιολόγηση των δράσεων που πραγματοποιήθηκαν κατά τα πρώτα χρόνια έγινε αντιληπτό ότι οι μουσειοεκπαιδευτικοί στόχοι των δράσεων έχρηζαν επαναπροσδιορισμού καθώς αφενός δεν στηρίζονταν ουσιαστικά στους εκθεσιακούς στόχους, στο ύφος και την αντίληψη του ΜΚΘ και αφετέρου δεν κάλυπταν όλο το φάσμα των δυνατοτήτων του. Παράλληλα, σε αντίθεση με την μεγάλη εξοικείωση των μαθητών με τα ψηφιακά μέσα παρατηρήθηκε ότι η κινηματογραφική παιδεία δεν αποτελεί οικείο πεδίο διδασκαλίας στα σχολικά περιβάλλοντα και στο πλαίσιο αυτό αναδύθηκαν γόνιμοι προβληματισμοί όπως:

Μπορεί τελικά η σχολική αίθουσα να λειτουργήσει σε άμεση αλληλεπίδραση με την κινηματογραφική αίθουσα ή ακόμη και να αποτελέσει αναπόσπαστο κομμάτι της,

Μπορεί να προσφέρει ο κινηματογράφος στον εκπαιδευτικό εναλλακτικές μεθόδους διδασκαλίας ή/και μετάδοσης γνώσεων (Buckingham, 2013; Merchant, 2009).

Η διεπιστημονική ομάδα του μουσείου προχώρησε στο σχεδιασμό εκπαιδευτικών δράσεων ξεκινώντας από την απλοϊκή αλλά ουσιαστική σκέψη πως ένα μουσείο αποτελεί έναν χώρο μάθησης, του οποίου όμως οι μαθησιακοί στόχοι δεν είναι προφανείς και αυτονόητοι, και σε καμία περίπτωση δεν προκύπτουν αυτόματα από τον θεματικό του άξονα. Επιστρατεύοντας συνεπώς βασικές αρχές παιδαγωγικού χαρακτήρα δημιουργήθηκε μια σειρά δράσεων οι οποίες είτε αξιοποιούν ως εφαλτήριο την έκθεση, ή καλύτερα ένα συγκεκριμένο κομμάτι της, είτε με αφορμή την έκθεση προσεγγίζουν θέματα που δεν τα θίγει ένα μουσείο ελληνικού κινηματογράφου (Χουρμουζιάδη, 2017).

Ο ουσιαστικότερος, ωστόσο, άξονας σχεδιασμού των δράσεων είναι η σκέψη να σταθεί το μουσείο δίπλα στον εκπαιδευτικό και να συνδιαλεχθεί μαζί του. Να εντοπιστούν δηλαδή οι ανάγκες που έχει το σχολείο και μέσω αυτού να δημιουργηθούν ιδέες από κοινού με τον εκπαιδευτικό ώστε να υποστηριχθεί από τη μια το εκπαιδευτικό του έργο και από την άλλη να ενισχυθεί ο μαθησιακός χαρακτήρας του μουσείου. Ειδικότερα, θέτοντας ως κύριο στόχο τη σύνδεση του σχολικού προγράμματος με τη μουσειολογική επίσκεψη τέθηκε ως προτεραιότητα, η διαμόρφωση προγραμμάτων, οι αφορμές και τα στάδια ανάπτυξης των οποίων να καθορίζονται από το σχολείο. Μέσα από αυτή τη διαδικασία, το μουσείο θα μπορούσε σταδιακά να πάψει να βρίσκεται απέναντι στους δασκάλους και τους μαθητές ως αυθεντία σε ένα συγκεκριμένο γνωστικό πεδίο, να προσαρμοστεί στους στόχους και τις δυνατότητες των εκπαιδευτικών και μαθητών μιας συγκεκριμένης τάξης και να δουλεύει βήμα – βήμα μαζί τους (Νικονάνου, 2010).

Στους βασικούς, επίσης, στόχους συμπεριλήφθηκε η ανάγκη να κατανοήσουν τα παιδιά ότι ο κινηματογράφος είναι μια τέχνη με εξέλιξη διαχρονική και συνεπώς να έρθουν σε επαφή με τις κατασκευές/σκαπανείς του κινηματογράφου - όπως συνηθίζονται να αποκαλούνται - μέσω των οποίων σταδιακά ολοκληρώθηκε η εφεύρεση της έβδομης τέχνης. Πρωταρχική, ταυτόχρονα, επιδίωξη αποτελεί οι μαθητές να συνειδητοποιήσουν ότι η δημιουργία μιας κινηματογραφικής παραγωγής είναι μια υπόθεση ομαδική στη διάρκεια όμως της οποίας η συμμετοχή του καθενός είναι μοναδική. Να δουλέψουν, δηλαδή, ομαδικά αναλαμβάνοντας ο καθένας ένα διαφορετικό ρόλο ώστε να αξιοποιεί όσο γίνεται καλύτερα τις κλίσεις και τις δεξιότητες του (BFI resources: Moving Images in the Classroom).

ii. Η ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ

Με βάση την παραπάνω στοχοθεσία, το τμήμα εκπαιδευτικών προγραμμάτων προχώρησε τα τελευταία χρόνια στην εφαρμογή προγραμμάτων που μπορούσαν να συνδεθούν άρρηκτα με τον κινηματογράφο και να θίγουν ταυτόχρονα θέματα που αφορούσαν άμεσα τον εκπαιδευτικό. Με αφορμή, δηλαδή, το ίδιο το μουσείο, οι χώροι του οποίου δίνουν πρόσφορο έδαφος για θεωρητικές συζητήσεις και προβληματισμό, σχεδιάστηκαν προτάσεις που προσαρμόζονται στην εκπαιδευτική ύλη. Αξιοποιήθηκαν, συνεπώς, μαθήματα όπως η ιστορία, η Έκθεση και η Λογοτεχνία τα οποία μπορούν από τη φύση τους να αποτελέσουν αφηγηματικά εργαλεία δίνοντας τη δυνατότητα στους μαθητές να ανακαλύψουν ότι ο γραπτός και ο εικονικός λόγος, αν και αποτελούνται από διαφορετικά εκφραστικά μέσα,

διαθέτουν την ίδια αφηγηματική δύναμη (Κόκκινος και Αλεξάκη, 2002). Κάποιες από τις δράσεις αυτές, παρατίθενται ενδεικτικά παρακάτω:

ΦΙΛΜΟΤΕΧΝΙΑ

Συγκεκριμένα, με αφορμή το μάθημα της λογοτεχνίας σχεδιάστηκε το πρόγραμμα **Φιλμοτεχνία** μέσα από το οποίο οι μαθητές έχουν τη δυνατότητα τόσο να αντιληφθούν πόσες διαφορετικές αφηγηματικές τεχνικές χρησιμοποιούνται για να ειπωθεί μια ιστορία όσο και να συσχετίσουν τα εκφραστικά μέσα που χρησιμοποιούνται στην αξιοποίηση ενός λογοτεχνικού και ενός κινηματογραφικού κειμένου. Να ανακαλύψουν, συνάμα, ότι όπως ο συγγραφέας θα χρησιμοποιήσει τα επίθετα, τη μεταφορά και την παρομοίωση για να αποδώσει τα συναισθήματα των ηρώων του, να δώσει ρυθμό στο κείμενο ή να περιγράψει ένα τοπίο έτσι και ο σκηνοθέτης θα επιλέξει τις κατάλληλες κινήσεις της κάμερας ή το ανάλογο πλάνο, για να αποτυπώσει εικονικά την ιστορία του (Κακλαμανίδου, 2006).

Η υλοποίηση του προγράμματος στηρίζεται κυρίως στην **«παράλληλη ανάγνωση»** ενός λογοτεχνικού κειμένου και της μετέπειτα κινηματογραφημένης του απόδοσης. Μέσα από την αντίστιξη των δύο διαφορετικών μορφών τέχνης, των δύο διαφορετικών λεξιλογίων, **των δύο διαφορετικών «εργαλειοθηκών»** οι μαθητές είναι σε θέση να αντιληφθούν καλύτερα τους αφηγηματικούς στόχους και τα υφολογικά στοιχεία των δημιουργών (Κακλαμανίδου 2006). Ακριβώς γι αυτό στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στη στενή συνεργασία ανάμεσα στους μουσειοπαιδαγωγούς και τους εκπαιδευτικούς. Ειδικότερα, οι σχολικές ομάδες που συμμετέχουν στο πρόγραμμα καλούνται να υλοποιήσουν τα παρακάτω βήματα:

- Αρχικά, ο εκπαιδευτικός επιλέγει να μελετήσει με τους μαθητές ένα κείμενο από το σχολικό βιβλίο της Λογοτεχνίας – ανάλογα με την ηλικιακή ομάδα - που έχει κινηματογραφηθεί πχ. Κ έχουμε Πόλεμο, Λογοτεχνία, Γ γυμνασίου.
- Στη συνέχεια, προτείνεται από τον/την μουσειοπαιδαγωγό η **παρακολούθηση** της κινηματογραφικής εκδοχής του ίδιου κειμένου και συζήτηση για τις διαφορές και τις ομοιότητες που παρατηρούνται ώστε να αναλυθούν οι αφηγηματικοί στόχοι του κειμένου και να επισημανθούν βασικά στοιχεία της οικονομίας της κινηματογραφικής αφήγησης.
- Προχωρώντας, ο εκπαιδευτικός σε συνεργασία με τον/την μουσειοπαιδαγωγό επιλέγουν από κοινού το κείμενο που θα μελετηθεί και το οποίο θα αποτελέσει την έμπνευση για το κινηματογραφικό γύρισμα που θα πραγματοποιήσουν τα παιδιά στην τελευταία φάση του προγράμματος.
- Ο εκπαιδευτικός παραλαμβάνει το απαραίτητο υλικό ώστε να μπορέσει να εργαστεί με τους μαθητές του στην σεναριακή μεταγραφή του κειμένου. Οι μαθητές προχωρούν στην μετατροπή του αποσπάσματος του λογοτεχνικού κειμένου σε κινηματογραφικό σενάριο.
- Μετά την ολοκλήρωση του σεναρίου, οι μαθητές χωρίζονται σε αρμοδιότητες των μελών του κινηματογραφικού συνεργείου: σεναριογράφοι, σκηνοθέτες, ηθοποιοί ώστε να είναι προετοιμασμένοι.
- Στο τελευταίο βήμα, περιλαμβάνεται η επίσκεψη των παιδιών στο μουσείο στη διάρκεια της οποίας πραγματοποιούνται μια σειρά διαδραστικών δραστηριοτήτων ώστε να εξοικειωθούν με την κινηματογραφική γλώσσα.

Στο πλαίσιο αυτό, οι μαθητές χρησιμοποιούν φύλλα εργασίας που περιέχουν αποσπάσματα τόσο από το σενάριο όσο και από το βιβλίο. Ο στόχος είναι να εντοπίσουν τις διαφορές και τις ομοιότητες που παρατηρούν ώστε να αναλυθούν οι αφηγηματικοί στόχοι του κάθε κειμένου και να βελτιωθούν στοιχεία από το σενάριο που έχουν δημιουργήσει. Η γνωριμία τους με την κινηματογραφική γλώσσα, ολοκληρώνεται στην αίθουσα green screen – αίθουσα που προσφέρει τη δημιουργία ειδικών κινηματογραφικών εφέ – στην οποία δημιουργούν τη δική τους κινηματογραφική παραγωγή.

ΜΑΤΙΕΣ ΣΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

Στη συνέχεια, έχοντας και πάλι ως γνώμονα την συμπόρευση της έβδομης τέχνης με το σχολικό πρόγραμμα σχεδιάστηκε το πρόγραμμα **Ματιές στα Γεγονότα**. Ένα πρόγραμμα που μεταχειρίζεται τον κινηματογράφο **ως πεδίο ιστορικής έρευνας**. Ο στόχος είναι αφενός να υπάρξει η δυνατότητα **συζήτησης και εμπάθυνσης** πάνω στην δεδομένη **ιστορική στιγμή** και αφετέρου να δοθεί το κίνητρο για να σχολιαστούν οι **ποικιλόμορφοι τρόποι παρουσίασης** του γεγονότος από τον εκάστοτε σκηνοθέτη. Ξεκινώντας, λοιπόν, από ένα συγκεκριμένο ιστορικό γεγονός όπως η Μικρασιατική Καταστροφή οι μαθητές παρακολουθούν κινηματογραφικά αποσπάσματα συγκρίνοντας τις διαφορετικές οπτικές προβολής του ίδιου θέματος από τον σκηνοθέτη και σχολιάζοντάς τες δίνοντας βαρύτητα στις εναλλακτικές δυνατότητες που προσφέρει ο κινηματογράφος. Στο πλαίσιο αυτό, τα παιδιά προβληματίζονται για το ιστορικό επίπεδο ανάγνωσης μιας φιλικής αφήγησης και για το αν τελικά μπορούμε να αντιμετωπίσουμε μια κινηματογραφική ταινία είτε βρισκόμαστε στη θέση του θεατή είτε του δημιουργού ως ένα αυτόνομο καλλιτεχνικό προϊόν που έχει τους δικούς του όρους (Αθανασάτου, 2001).

Κινούμενοι στο ίδιο κλίμα και με **αφορμή την έκθεση του μουσείου**, δημιουργήθηκε μια σειρά δράσεων που στόχο έχουν να προσεγγίσουν θέματα που δεν τα θίγει ένα μουσείο ελληνικού κινηματογράφου αλλά για τα οποία μπορεί, ωστόσο, το ίδιο να **σταθεί η αφορμή**. Μέσα, δηλαδή, από τα εκθέματα και το υλικό που προσφέρει το μουσείο γίνεται μια προσπάθεια να προσεγγιστούν και άλλα ζητήματα που αφορούν άμεσα την ίδια την κοινωνία, και τα οποία αναμφισβήτητα «εισβάλουν» και **στις κινηματογραφικές αίθουσες**. Με αφορμή ουσιαστικά **επίκαιρα κοινωνικά, πολιτικά κτλ. θέματα**, όπως η σχέση των δυο φύλων, τα στερεότυπα, η διαφορετικότητα κ.α. οι δράσεις επικεντρώνονται μόνο σε ένα από τα θέματα που θίγει η συγκεκριμένη μουσειολογική μελέτη δίνοντας τη δυνατότητα στους μαθητές να συσχετίσουν την κοινωνική πραγματικότητα με τις κινηματογραφικές επιλογές και απεικονίσεις (Kokkos, 2012).

ΦΥΛΟ ΣΤΗΝ ΟΘΟΝΗ

Συγκεκριμένα οι μαθητές με αφορμή μια σειρά αποσπασμάτων προσκαλούνται να εμπθούν πάνω σε αυτά που βλέπουν, να συσχετίσουν το κινηματογραφικό με το πολιτικοκοινωνικό πλαίσιο της εποχής, ασκούν τη δυνατότητά τους να δομούν τα επιχειρήματά τους και να βρίσκουν τον τρόπο με τον οποίο θα τα υποστηρίξουν. Την ίδια στιγμή καλούνται να δημιουργήσουν τη δική τους κινηματογραφική παραγωγή, στηριζόμενοι στο κοινωνικό θέμα που έχει προηγηθεί και προτείνοντας

τη δική τους εναλλακτική κινηματογράφηση. Στο πλαίσιο αυτό, εντάσσεται το πρόγραμμα **Φύλο στην Οθόνη** που σχετίζεται με τη σχέση των δυο φύλων και το οποίο στοχεύει στο να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές τη διαχρονική παρουσίαση του γυναικείου φύλου μέσα, ωστόσο, από κινηματογραφικές εικόνες στις οποίες δεν είναι και ιδιαίτερα εξοικειωμένοι όπως οι Αστέρω του Δημήτρη Γαζιάδη (Barrance, 2010; Paradimitriou, 2011).

Για την επίτευξη αυτού του στόχου τα παιδιά προσκαλούνται να αξιοποιήσουν το πλούσιο οπτικοακουστικό υλικό του μουσείου και να συλλέξουν όσο το δυνατόν περισσότερες πληροφορίες ώστε να αντιληφθούν το βαθμό αλληλεπίδρασης ανάμεσα στις ιστορικές και κινηματογραφικές στιγμές. Στην ουσία οι μαθητές καλούνται να αποκτήσουν το ρόλο του κριτικού θεατή, προτείνουν τη δική τους εναλλακτική και εμβαθύνουν πάνω σε αυτά που βλέπουν. Η υλοποίηση βασίζεται στην αποσπασματική προβολή ελληνικών ταινιών που σχετίζονται με τη γυναικεία προσωπικότητα όπως η Στέλλα του Μιχάλη Κακογιάννη. Ολοκληρώνοντας την θεωρητική αυτή προσέγγιση, η κάθε ομάδα καλείται να δημιουργήσει μια σκηνή που θα απεικονίζει τη σύγχρονη εκδοχή του γυναικείου προτύπου που προσεγγίστηκε χρησιμοποιώντας άτυπα τον τίτλο Η Στέλλα 2018. Στο ίδιο πλαίσιο υλοποιούνται παρόμοιες δράσεις που σχετίζονται με την έννοια της διαφορετικότητας, της ενδοσχολικής βίας, τη φιλία κ.α.

iii. ΑΞΙΟΛΟΓΩΝΤΑΣ

Παρατηρώντας τη συμμετοχή των μαθητών στις παραπάνω δράσεις παρατηρείται πως η πρακτική εφαρμογή τέτοιων δράσεων σε καίρια ζητήματα όπως η σχέση των δυο φύλων ή τα στερεότυπα απέδειξε ότι τα παιδιά μέσα από την διαδικασία αυτή εκφράζουν απόψεις αλλά και δημιουργούν αφορμές σκέψης. Παράλληλα, οι κάποιοι εκπαιδευτικοί επισήμαναν πως η δημιουργία μεταμορφώνει κυριολεκτικά και μεταφορικά μαθητές οι οποίοι στο σχολικό περιβάλλον είτε απέχουν είτε δείχνουν αδιάφοροι.

Επίσης, οι μαθητές επιδιώκουν να συσχετίσουν την κοινωνική πραγματικότητα με τις κινηματογραφικές επιλογές και απεικονίσεις. Στο πλαίσιο αυτό, πέρα από τη λειτουργία των εκφραστικών μέσων του κινηματογράφου όπως τα είδη των πλάνων, οι κινήσεις της κάμερας, η ένταση της μουσικής, οι μαθητές φαίνεται να κατανοούν πως η κινηματογραφική αφήγηση δεν είναι μια γραμμική σειρά με μια έννοια μοναδική αλλά ένας χώρος με πολλαπλές διαστάσεις, ένα σύνθετο πλέγμα πολλαπλών αναφορών. Με τον τρόπο αυτό, προκύπτουν σκέψεις προσωπικές και γόνιμοι προβληματισμοί. Για παράδειγμα, στη διάρκεια του προγράμματος **Στις παρέες λέμε ναι** – πρόγραμμα, το οποίο σχετίζεται με την ενδοσχολική βία - προβλήθηκε ένα μικρό απόσπασμα της βραβευμένης ταινίας μικρού μήκους Προσευχή του Θανάση Νεοφώτιστου. Μια εξαιρετική περιγραφή για τις ψυχικές διεργασίες που πραγματοποιούνται στο εσωτερικού κόσμου ενός εφήβου. Στη διάρκεια της συζήτησης, προέκυψαν καίρια ερωτήματα από τους ίδιους τους μαθητές όπως τι μπορεί να καταλαβαίνουν οι άλλοι από εμένα; Πώς φαίνομαι στους άλλους; Ποια είναι δική μου υποκριτική ικανότητα, συνειδητή ή ανεπαίσθητη, στην καθημερινότητά μου; Πόσο οι άλλοι συγκινούνται από εμένα; Πώς συμπεριφέρονται σε μένα; Σκεπτόμενοι, επίσης, το κατάλληλο σενάριο για ένα

ευαίσθητο θέμα όπως αυτό της σχολικής βίας προχώρησαν στους παράγοντες επέκτασης του φαινομένου και προσπάθησαν μέσω της καλλιτεχνικής δημιουργίας να αιτιολογήσουν ή να ψυχογραφήσουν τέτοιου είδους συμπεριφορές. Καταληκτικά, αξίζει να αναφερθεί ότι φαίνεται στη διάρκεια των εκπαιδευτικών αυτών δράσεων να ξεκλειδώνουν ευκολότερα τις απόψεις τους μέσω της εικόνας και της κινηματογραφικής γλώσσας ανεξαρτήτου ιδιοσυγκρασίας ή σχολικών επιδόσεων (Mezirow, 2000).

Συνοψίζοντας, αξίζει να τονιστεί ότι οι δράσεις που αναφέρθηκαν παραπάνω έδωσαν ένα άλλο χαρακτήρα στην εκπαιδευτική επίσκεψη και διαμόρφωσαν μια διαφορετική σχέση ανάμεσα στο μουσείο και τον εκπαιδευτικό ενισχύοντας τόσο τον παιδευτικό όσο και τον κοινωνικό ρόλο του μουσείου. Φάνηκε ότι τα παιδιά είχαν την ανάγκη να εξωτερικεύσουν τις σκέψεις τους και να μετέχουν σε δραστηριότητες παίρνοντας ρόλους δημιουργικούς. Μέχρι τώρα οι εκπαιδευτικές επισκέψεις των μαθητών συνδέονταν με την ερώτηση «θα γυρίσουμε ταινία». Αντιμετώπιζαν την υλικοτεχνική υποδομή και την τεχνική του green screen, ως ευκαιρία να ικανοποιήσουν περισσότερο τη ματαιοδοξία τους παρά για κάτι πιο εποικοδομητικό. Μια στάση που φαίνεται να άλλαξε όταν το γύρισμα συνδέθηκε με άλλα ζητήματα και εντάχθηκε σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο προβληματισμών.

FILM VAULT: ΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟ ΣΤΕΚΙ ΤΗΣ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Αξιοποιώντας την παραπάνω εμπειρία αλλά και το γεγονός ότι συζητήσεις του Υπουργείου Παιδείας για την ένταξη της κινηματογραφικής παιδείας στο ενιαίο πρόγραμμα σπουδών γίνονται ολοένα και εντονότερες τον τελευταίο χρόνο, τα τελευταία 2 χρόνια, το Μουσείο Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης και κατ' επέκταση το Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης επιδίωξε να δημιουργήσει εργαλεία που θα εισβάλλουν στην σχολική αίθουσα και θα μείνουν για πάντα εκεί μέσω του ευρωπαϊκού προγράμματος Euforia European Films for Innovative Audience Development (Media - Creative Europe). Πρωταρχικός στόχος του Euforia στάθηκε η ανάγκη να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις μια νέας μορφής εκπαίδευσης, αυτής **«της εκπαίδευσης του βλέμματος»**. Να δημιουργηθούν, δηλαδή, οι μηχανισμοί μέσω των οποίων το νεανικό κοινό να έχει τη δυνατότητα να αποκωδικοποιήσει τα μηνύματα και τα μυστικά που με τρόπο ελκυστικό κρύβει μια κινούμενα εικόνα ώστε να εξοπλιστεί με τα κατάλληλα εφόδια για την καλύτερη χρήση των νέων μέσων. Ανάγκη που προβάλλει όσο ποτέ άλλοτε στη εποχή του ψηφιακού καταιγισμού (Ανδρισπούλου, 2010).

Στο πλαίσιο αυτό, στη διάρκεια του ευρωπαϊκού προγράμματος Euforia διοργανώθηκαν μια σειρά οπτικοακουστικών δράσεων που φέρουν τον τίτλο Κινηματογραφικές διαδρομές και υλοποιήθηκαν σε συνεργασία με την Ταινιοθήκη Laterna Magica της Ουγγαρίας και το πανεπιστήμιο Spoleczna Akademia Nauk της Πολωνίας. Βασική επιδίωξη της συνέργειας αυτής ήταν να δημιουργηθούν οι μηχανισμοί που θα συμβάλλουν στην από κοινού ενίσχυση της εκάστοτε εγχώριας κινηματογραφικής παιδείας. Μια από τις σημαντικότερες, ωστόσο, διαδρομές υπήρξε η δημιουργία της εκπαιδευτικής ιστοσελίδας Film Vault η οποία παρέχει πλούσιο εκπαιδευτικό υλικό στους εκπαιδευτικούς, ώστε να γνωρίσουν τις βασικές αρχές της κινηματογραφικής παιδείας και να μπορέσουν να τις αξιοποιήσουν στη

σχολική αίθουσα. Ο πραγματικός στόχος ήταν η ιστοσελίδα αυτή να γίνει ένα **στέκι**. Το στέκι της κινηματογραφικής παιδείας. Και εκεί οι εκπαιδευτικές ανάγκες να διασταυρωθούν με τις σκηνοθετικές δημιουργίες και τα κινηματογραφικά σύμβολα να γίνουν ένα μέσο έκφρασης της εφηβικής ανησυχίας.

Το FV έχει 3 βασικούς άξονες:

1. Films, τις ταινίες
2. Collections, τις συλλογές
3. Student Projects, τα μαθητικά ντοκιμαντέρ

Αναλυτικότερα, η επιλογή **Films** περιλαμβάνει 90 κινηματογραφικούς τίτλους από την Ελληνική, Πολωνική και Ουγγρική φιλομορφία. Κάθε τίτλος έχει συσχετιστεί με το σχολικό πρόγραμμα σπουδών, αναφέρεται σε συγκεκριμένες πτυχές της κοινωνικής πραγματικότητας και έχει συνδεθεί με τις κατάλληλες ηλικιακές ομάδες. Η επιλογή τους πραγματοποιήθηκε κατόπιν συστηματικής έρευνας και μελέτης. Συγκεκριμένα μελετήθηκαν τα ενιαία σχολικά προγράμματα σπουδών των περισσότερων ευρωπαϊκών χωρών ώστε να εντοπιστούν κοινά σημεία αναφοράς και οι προτεινόμενες ταινίες να ανταποκρίνονται στις ανάγκες όσο το δυνατόν περισσότερων εκπαιδευτικών (Bazalgette and Buckingham, 1995).

Επίσης, η εγχώρια φιλομορφία θεωρήσαμε ότι πρέπει να τεθεί ως προτεραιότητα ώστε να διαδοθεί το έργο των συγκεκριμένων κινηματογραφιστών, να το γνωρίσουν οι μαθητές αλλά και κυρίως να εντοπίσουν τα κοινά/διαφορετικά στοιχεία τους. Λαμβάνοντας ωστόσο, υπόψη ότι η τυπική δίωρη διάρκεια μιας μεγάλου μήκους ταινίας είναι δύσκολο να ενταχτεί στο ωρολόγιο πρόγραμμα, ειδικά του γυμνασίου και του λυκείου το εκπαιδευτικό υλικό που αναφέρθηκε διαμορφώθηκε όχι μόνο με βάση την προβολή ολόκληρης της ταινίας αλλά αποσπασμάτων αυτής. Στη λίστα, δηλαδή, πέρα από τις θεματικές, την ηλικιακή ομάδα και το σχολικό μάθημα αναγράφεται το timecode που μπορεί ο εκπαιδευτικός να επεξεργαστεί κατά τη διδακτική του ώρα. Τα προτεινόμενα βεβαία αποσπάσματα επιλέχθηκαν με κριτήρια πλοκής (αφορούν κομβικά σημεία της αφήγησης) ή μορφής (είναι χαρακτηριστικά του γλωσσικού ιδιώματος της ταινίας) ώστε να είναι κατά το δυνατόν αντιπροσωπευτικά. Είναι γεγονός ότι η σωστά συσχετισμένη προβολή, ακόμη και αν είναι αποσπασματική, δίνει τη δυνατότητα στον θεατή να κάνει συσχετισμούς, τοποθετώντας τα γεγονότα μέσα σε χρονολογικά, ιστορικά και κοινωνικοπολιτισμικά πλαίσια. Το απόσπασμα για παράδειγμα, από την ταινία Ουρανός του Τάκη Κανελλόπουλου συνδέεται με το μάθημα της Ιστορίας στην Γ γυμνασίου, με το αλβανικό μέτωπο και τον έρωτα ως θέματα αναφοράς ενώ για την κινηματογραφική γλώσσα εστιάζει στις τεχνικές κινηματογράφησης του ιδεολογικού μοντάζ (Merchant, 2009).

Οι 30 από αυτές τις ταινίες συνοδεύονται από τον αντίστοιχο εκπαιδευτικό φάκελο ο οποίος περιλαμβάνει 3 διαφορετικά αρχεία (<http://euforia.tiff.gr/>):

1. **Γενικό οδηγό** με βασικές πληροφορίες αναφορικά με τα εξωτερικά χαρακτηριστικά της ταινίας, (όπως τίτλος, σύννοψη, είδος, διάρκεια, τεχνική, συντελεστές, βιογραφικό και φιλομορφία του σκηνοθέτη θέμα, χώρα προέλευσης, χρώμα)

2. **Δραστηριότητες** οι οποίες περιέχουν φύλλα εργασίας και διδακτικά σενάρια προσαρμοσμένα σε ένα κομμάτι της σχολικής ύλης και

3. **Οδηγό του εκπαιδευτικού** μέσα στον οποίο μπορεί κανείς να εντοπίσει συμπληρωματικό υλικό όπως βιβλιογραφικές αναφορές, άρθρα, συνεντεύξεις και άλλα στοιχεία που συμβάλλουν στην πληρέστερη κατανόηση και ανάγνωση των κινηματογραφικών επιλογών.

Σε γενικές γραμμές **οι δραστηριότητες** είναι ποικιλόμορφες, μπορούν να χρησιμοποιηθούν εντός αλλά και εκτός σχολικής τάξης. Περιλαμβάνουν ερωτήσεις παρατήρησης, παρότρυνσης και ακόμη και οδηγίες για δημιουργία ταινιών μικρού μήκους κ.α. Διαμορφώθηκαν με βάση την σύνθεση στοιχείων τόσο από τις ιστοριογραφικές οπτικές της ταινίας όσο και τις θεωρίες του κινηματογράφου. Τα προτεινόμενα φύλλα εργασίας ξεκινούν με ερωτήσεις κατανόησης - παρατηρώ που αφορούν στο θέμα, την πλοκή, τους χαρακτήρες αλλά και τα δομικά χαρακτηριστικά της ταινίας. Ερωτήματα που θεωρούμε ότι ενισχύσουν την ερμηνεία σημαντικών ιστορικών γεγονότων από τους μαθητές ενεργοποιούν το στοχασμό τους και τους ωθούν σε μια πιο αναλυτική/κριτική σκέψη. Οι υπόλοιπες δραστηριότητες:

α. εξετάζουν τις σκηνοθετικές επιλογές αναλύοντας τα εσωτερικά χαρακτηριστικά της ταινίας όπως την υπόθεση, τη φωτογραφία, τη μουσική, το ύφος και τη σύνθεση ενώ παροτρύνουν τους μαθητές να ανιχνεύσουν τις προθέσεις και τα μηνύματα που κρύβονται πίσω από τις επιλογές του δημιουργού. Η δραστηριότητα για παράδειγμα *κρίνω* συμβάλλει στο να κατανοήσουν τον τρόπο αξιολόγησης του τελικού αποτελέσματος μέσω πληθώρας κινηματογραφικών κριτικών. Η δραστηριότητα *πιάστε δουλεία* δίνει τη δυνατότητα στα παιδιά να γνωρίσουν τις δυσκολίες ενός κινηματογραφικού γυρίσματος αναλαμβάνοντας συγκεκριμένες αρμοδιότητες, να εντάξουν την ταινία στην ιστορία του κινηματογράφου και στα ιστορικά – κοινωνικά συμφραζόμενα που την περιβάλλουν δίνοντας παράλληλα στη σχολική ύλη ένα πιο διαδραστικό και ελκυστικό χαρακτήρα (Balázs, 2003).

Επιπροσθέτως, θεωρήθηκε ότι, για την μεγαλύτερη εξοικείωση των μαθητών με την κινηματογραφική διαδικασία θα ήταν πολύ χρήσιμη η γνωριμία με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της γλώσσας του. Στο πλαίσιο αυτό σχεδιάστηκαν μια σειρά από εγχειρίδια γενικής χρήσης, τα manuals που είναι χωρισμένα σε 4 τομείς – κάμερα/ camera user manual, σενάριο/how to write a script, μοντάζ/the secret art of editing και κινηματογραφικές συμβουλές/ cinematography tip. Κινηματογραφικοί όροι, τεχνικές όπως, close up, match cut, plan general, plan americain, plonze, contre plonze συλλέχθηκαν, αποδόθηκαν και συσχετίστηκαν όχι μόνο με διευκρινιστικές σημειώσεις αλλά και προτεινόμενες δραστηριότητες για να τις αξιοποιεί ο εκπαιδευτικός σε οποιαδήποτε προβολή επιθυμεί συμπεριλαμβανομένης ή μη στο FV.

Το εκπαιδευτικό υλικό ολοκληρώνεται με τις συλλογές – collections. Πρωταρχικός στόχος είναι να μελετηθεί ο τρόπος που παρουσιάστηκε ένα συγκεκριμένο θέμα διαχρονικά. Προτείνεται μια σειρά ταινιών οι οποίες πραγματεύονται το ίδιο θέμα αλλά κινηματογραφήθηκαν σε διαφορετικές ιστορικές συγκυρίες και μέσα από τη

ματιά διαφορετικών δημιουργών. Η σχέση των δύο φύλων για παράδειγμα μέσα από την Στέλλα του Μ. Κακογιάννη και την ΙΔΑ Πάβελ Παβλικόφσκι. Η επαφή με το βίωμα της εποχής, η κατάκτηση των εκάστοτε ιστορικών γνώσεων και ο παραλληλισμός των καταστάσεων φαίνεται ότι θέτει με τρόπο απτό και άμεσο μια σειρά προβληματισμών (Buckingham, 2013).

Συμπερασματικά, στο Film Vault οι εκπαιδευτικοί έχουν την ευκαιρία να περιηγούνται στη λίστα ταινιών, να εντοπίζουν το θέμα και την ηλικιακή ομάδα που τους ενδιαφέρει, να προβάλλουν το κινηματογραφικό απόσπασμα και να αξιοποιούν το παρεχόμενο εκπαιδευτικό υλικό. Η ιστοσελίδα επιδιώκεται να είναι δυναμική και εξελισσόμενη, για το λόγο αυτό το υλικό ανανεώνεται συνεχώς και σε σύντομο χρονικό διάστημα θα είναι διαθέσιμο σε 4 διαφορετικές γλώσσες. Το υλικό αυτό πέρα από ότι προσφέρει χρήσιμες προσεγγίσεις, μπορεί εύκολα να προσαρμοστεί για να εξυπηρετήσει τις ανάγκες ανάλογα με το χρόνο και τον εκάστοτε εκπαιδευτικό στόχο, να λειτουργήσει για τη διδασκαλία ολόκληρης της τάξης αλλά και για την εξατομικευμένη δράση (Champoux, 1999).

Το σχεδιασμό και την επιστημονική επιμέλεια των εκπαιδευτικών οδηγών ανέλαβε το τμήμα των εκπαιδευτικών προγραμμάτων του Μουσείου Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης που αποτελείται από μουσειολόγους, κινηματογραφιστές και παιδαγωγούς ειδικευμένους στην κινηματογραφική παιδεία. Στην προμήθεια του υλικού υπήρξε απαραίτητη και πολύτιμη η συμβολή των εκπαιδευτικών προγραμμάτων του πολιτιστικού οργανισμού Laterna Magica της Ουγγαρίας και φυσικά της επιστημονικής ομάδας της σχολής Film & the Audiovisual Arts του Πανεπιστημίου της Βαρσοβίας Spoleczna Akademia Nauk – SAN.

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Συνεπώς, οι αισθητικές κινηματογραφικές εμπειρίες φαίνεται να διευρύνουν τη δυνατότητα για εμπάθυση σε πτυχές πέρα από τις εμφανείς και να δημιουργούν τις προϋποθέσεις για την καλύτερη κατανόηση της κοινωνικής πραγματικότητας που συνεχώς αλλάζει. Μέσα από αυτή τη διαδικασία, συνεπώς, ευελπιστούμε, η έβδομη τέχνη να χαρίσει στα μικρά και μεγάλα παιδιά την αφορμή αλλά κυρίως την ελπίδα και να αγαπήσουν ξανά τα παραμύθια...

Δεν υπάρχουν πολλές τέχνες,
μια είναι η τέχνη,
μια είναι όλες οι τέχνες μαζί!
Είναι μεγάλο ψέμα να ισχυρίζεται
κάποιος πως καταλαβαίνει από σινεμά
ενώ δεν καταλαβαίνει από μουσική.
Δεν γίνεται να αγαπώ το σινεμά και
να μην αγαπώ την πεζογραφία, δεν γίνεται να αγαπώ το σινεμά
και να μην αγαπώ την εικαστικές τέχνες. Η τέχνη είναι μια!
Βασίλης Ραφαηλίδης

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Αν και τα συναισθήματα, δεν περικλείονται εύκολα σε λέξεις, ένα μεγάλο ευχαριστώ στους Μαρία Παπασωτήρη (Υπεύθυνη ΜΚΘ), Γιώργο Ραπτόπουλο (Υπεύθυνος Τεχνικού Τμήματος ΜΚΘ) και σε όσους χτίσαμε παρέα τις μαγευτικές εκπαιδευτικές περιηγήσεις του ΜΚΘ. Θα ήθελα, επίσης, να ευχαριστήσω θερμά στην ομάδα του ευρωπαϊκού προγράμματος **Euforia**: Elize Jalladeau (Γενική Διευθύντρια ΦΚΘ), Ελένη Ράμμου (Σύμβουλος Ευρωπαϊκών προγραμμάτων ΦΚΘ – Media) Μαρία Παπασωτήρη (Υπεύθυνη ΜΚΘ – Συντονίστρια EUFORIA), Μαρία Κολώνη (Επιστημονική Υπεύθυνη Euforia), για όλες εκείνες τις διαδρομές που διανύσαμε παρέα.

ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Bazalgette, C. & Buckingham, D. eds. (1995). *In Front of the Children: Screen Entertainment and Young Audiences*. London: British Film Institute.

Βάλιας, Β. (2003). Η θεωρία του φιλμ, η δημιουργική κάμερα – το σενάριο – ο ήχος – το μοντάζ. Μετάφραση Μάκης Μωραϊτίης, Αθήνα: Αιγόκερως.

Barrance, T. (2010). "Using Film in Schools: A Practical Guide." *Film: 21st Century Literacy*. Ed. Nikki Christie, UK Film Council, Adam Cooper, *Film: 21st Century Literacy*, Elizabeth Crump, Partnerships for Schools Mark Higham, FILMCLUB, Ανακτήθηκε στις 10 Σεπτεμβρίου 2010 από τη διεύθυνση

http://www.filmeducation.org/pdf/misc/C21_Using_film_in_schools.pdf

Buckingham, D. (2013). *Media education: Literacy, learning and contemporary culture*. John Wiley & Sons.

Champoux, Joseph E. (1999). "Film as a Teaching Resource". *Journal of Management Inquiry*, 8(2): 206–217.

Kokkos, A. (2010). *Transformative Learning in Europe: An Overview of the Theoretical Perspectives*. In Taylor E., Cranton P. (Eds.), *The Handbook of Transformative Learning* (pp. 289–303), San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Mezirow, J., & Associates, (2000). *Learning as transformation*. San Francisco: Jossey-Bass.

Merchant, G. (2009). *Learning for the Future: Emerging Technologies and Social Participation* in *Handbook of Research on New Media Literacy at the K-12 Level: Issues and Challenges*. Ed. by Leo Tan Wee Hin and R. Subramaniam. Hershey, PA: IGI Global/Information Science Reference, 2 vols.

Papadimitriou, L. (2011) "The National and the Transnational in Contemporary Greek Cinema." *New Review of Film and Television Studies* 9, no. 4, 493 – 512. Ανακτήθηκε στις 19 Σεπτεμβρίου 2012 από τη διεύθυνση <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17400309.2011.606535>

Αθανασάτου, Γ. (2001). *Ελληνικός κινηματογράφος (1950 - 1967): Λαϊκή μνήμη και ιδεολογία*. Αθήνα: Εκδόσεις Finattec A. E.

Ανδριοπούλου, Ε. (2010). «Η κινηματογραφική παιδεία στην εκπαίδευση – Μοντέλα λειτουργίας και προκλήσεις», *Συχνότητες* (Περιοδικό ΙΟΜ), 10, 15-20.

Κακλαμανίδου, Δ. (2006). *Όταν το μυθιστόρημα συνάντησε τον κινηματογράφο*. Αθήνα: Αιγόκερως.

Κόκκινος, Γ. και Αλεξάκη, Ε. (επιμ.) (2002). *Διεπιστημονικές προσεγγίσεις στη μουσειακή αγωγή*, Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο.

Μπούνια Α., Οικονόμου Μ., Πιτσιάβα Ε.Μ., (2010). «Η χρήση νέων τεχνολογιών σε μουσειακά εκπαιδευτικά προγράμματα: αποτελέσματα έρευνας στα ελληνικά μουσεία», στο Βέμη Μ. & Νάκου Ε. (επιμ.), Μουσεία & Εκπαίδευση, Νήσος, 335 – 347.

Νικονάνου, Ν., (2010). *Μουσείο Παιδαγωγική. Από τη θεωρία στην πράξη*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Χουρμουζιάδη, Ν., (2009). *Μια μπομπίνα ξετυλίγει το σινεμά*. Τεχνογράφημα τχ. 375, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος, Τμήμα Κεντρικής Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη.

Χουρμουζιάδη, Ν., (2017). *1+5 μουσειακές εικόνες και εικονικότητες*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

ΙΣΤΟΤΟΠΟΙ

BFI classroom resources for teachers <http://www.bfi.org.uk/education-research/teaching-film-tv-media-studies>

Euforia, European Films for innovative audience <http://euforia.tiff.gr>

Film Education <http://www.filmeducation.org>